

12 Saamelaisoikeus ja saamelaisten oikeudet Norjassa

Øyvind Ravna

(Suomennos: *Kaija Anttonen*)

12.1 Johdanto

Tässä jaksossa käsittelen saamelaisoikeutta ja saamelaisten oikeuksia Norjassa. Saamelaisoikeus sisältyy käsitteellisesti oikeustieteeseen yhtenä oikeudenalana. Saamelaisten oikeuksilla tarkoitetaan oikeussuojaa, jonka saamelaiset ovat taistelleet itselleen ja joka on vähitellen tunnustettu sen seurauksena, että saamelaiset ovat Norjassa, Suomessa, Ruotsissa ja Venäjällä asuva kansa, vähemmistö ja alkuperäiskansa. Tarkoitukseni on perehdyttää lukija saamelaisten oikeuksiin ja saamelaisten oikeudelliseen asemaan erityisesti Norjassa. Samalla valaistaan myös käsitettä *saamelaisoikeus* oikeudenalana. Saamelaisoikeus ja saamelaisten oikeudellinen asema ovat muuttuneet tavattomasti kolmena viime vuosikymmenenä. Vuonna 1980 tuskin kukaan piti saamelaisoikeutta omana oikeudenalanaan, ja nyt olemme jo hylänneet osan siitä, mikä oli käypää oikeutta vain 10–12 vuotta sitten. Jos haluamme ymmärtää saamelaisten nykyistä oikeudellista asemaa, on siis ensin tarkasteltava hieman oikeushistoriaa.

Norjan valtio hyväksyi ja tunnusti saamelaisten oikeudet noin vuoteen 1850 asti, jonka jälkeen ne syrjäytettiin ja sivuutettiin noin vuoteen 1950 saakka. Sen jälkeen halu tunnustaa saamen kieli ja saamelaiskulttuuri alkoi voimistua, minkä seurauksena Norja allekirjoitti ILO:n sopimuksen nro 169 vuonna 1990 ensimmäisenä maana.¹ Tämä kehitys auttaa ymmärtämään saamelaisoikeutta ja saamelaisten vaatimusta saada oikeutensa tunnustetuiksi Norjassa. Aihetta käsittelen tarkemmin jaksossa 12.2.

Voimassa olevan oikeuden voidaan sanoa nojaavan kolmeen oikeusperusteeseen. Ensimmäinen on *kansallinen oikeus*, joka puolestaan voidaan jakaa lainsäädäntöön ja tuomioistuinkäytäntöön. Toinen on *kansainvälinen oikeus*. Sitä mukaa kun kansainvälisen oikeuden merkitys Norjan

---

¹ ILO:n vuoden 1989 yleissopimus nro 169 itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoista.

kansallisessa oikeudessa on lisääntynyt, on myös *saamelaisoikeuden* asema oikeuslähteenä ja oikeusperusteena vahvistunut. Tätä asiaa tarkastelen jaksossa 12.3.

12.2 Oikeushistoriallinen katsaus

12.2.1. Saamenmaasta tulee osa kansallisvaltioita

Pohjois- ja Keski-Norjassa asui saamelaisia jo ennen ajanlaskumme alkua. Nykyisen Finnmarkin alueella ei pitkään aikaan asunutkaan juuri muuta väestöä.² Ensimmäisten norjalaisperäisten asukkaiden oletetaan asettuneen vakituisesti asumaan Finnmarkiin keskiajan keskivaiheilla tai lopulla. Muissa osissa Pohjois- ja Keski-Norjaa saamelaiset ja norjalaiset elivät rinnan jo ennen historiallisen ajan alkua. Finnmarkia, joka on *Sápmi*³ ydinaluetta, pidettiin pitkään Tanska-Norjan, Ruotsin (sis. Suomen) ja Venäjän valtioiden yhteisalueena, mistä oli seurauksena kanta-asukkaiden kaksin- ja toisinaan kolminkertainen verotus. Tanska-Norjalla ei ollut nyky-Finnmarkin alueilla yksinomaista oikeudenkäyttövaltaa, ennen kuin Kalmarinsota päättyi vuonna 1613 ja Ruotsi luopui Finnmarkin ja Tromsin läänin rannikkoon kohdistuneista vaatimuksistaan. Venäjän ja Ruotsin välinen rauhansopimus vuonna 1595 oli jo johtanut Venäjän luopumiseen vaatimuksistaan Varangin länsipuolisiin alueisiin.

Sisämaan ja itäisen Finnmarkin osalta kysymys oikeudenkäyttövallasta ei ratkennut vielä pitkään aikaan. Aina Norjan ja Ruotsin rajan vahvistamiseen vuonna 1751 Finnmarkin sisäosat olivat yhteisaluetta, jolla lainkäyttöä harjoitti lähinnä Ruotsi. Nykyisestä Sør-Varangerin kunnasta tuli yksinomaan Norjan oikeudenkäyttöaluetta vasta, kun Norjan ja Venäjän välinen raja vahvistettiin vuonna 1826.

12.2.2 Toiveena ”lappalaisen kansan” säilyminen

---

² Päällikkö *Ottarin* kertomus vuodelta 890 jKr. on varhainen tätä tukeva kirjallinen lähde. Ks. *Hansen – Olsen* 2004 s. 67–69.

³ *Sápmi* (tai *Sámiid eatnan*, suomeksi *Saamenmaa*) on saamelaisten itsensä käyttämä nimitys heidän perinteisistä maa-alueistaan.

Ruotsin ja Norjan rajankäynnin yhteydessä vuonna 1751 rajasopimukseen liitettiin nk. *lappalaiskodisilli*.⁴ Tämä oli osoitus valtiovaltojen voimakkaasta halusta kodifioida saamelaisten tapaoikeus. Kodisillin 10. pykälä turvasi saamelaisten oikeuden siirtyä ”vanhan tavan” nojalla vuotuismuuton yhteydessä uuden rajan yli. Samalla sopimukseen sisältyi toive ”lappalaisen kansan”⁵ säilymisestä. Kiinnostavaa on myös, että se sisälsi säännöksiä saamelaisten erityisestä oikeudenkäyntijärjestyksestä, jota hallinnoi ”lappalaisnimismies”. Nimismiehen tehtävänä oli valvoa vuotuismuuttoa ja kerätä vaadittavat maksut mutta myös johtaa erillisiä ”lapinoikeuksia”, joilla oli toimivalta ratkaista oikeudellisia kiistoja, mukaan lukien ”lappalaisten vanhoihin tapoihin” liittyvät asiat (22 §). Lappalaiskodisilli on historiallisessa mielessä erityisasemassa, onhan se materiaallinen laki saamelaisten oikeusoloista. Se oli hengeltään myönteinen ja sen tarkoituksena oli turvata saamelaisten säilyminen kansana. Sittemmin lappalaiskodisillin on katsottu olevan osoitus valtioiden kehittyneestä oikeuskulttuurista; sen on myös katsottu ilmentävän valistusajan ihannetta alkuperäiskansan etujen turvaamisesta.⁶

12.2.3 Saamelaiset, eräs ”este oikeutettumpien yhteiskunnallisten tavoitteiden toteutumiselle”

Vaikka Pohjois-Norjan saamelaisalueet liitettiin osaksi Norjaa myöhään, valtion omistajuus on ollut pohjoisessa voimakkaampaa kuin maan muissa osissa. Vuonna 1775 alettiin viljelysmaita mitata organisoidusti Finnmarkissa⁷, ja seuranneen vuosisadan aikana syntyi vähitellen käsitys, jonka mukaan valtiolla oli omistusoikeus saamelaisten maihin sekä Finnmarkissa että etelämpänä Norjassa.

Tämä johti näkemykseen, jonka mukaan kuningas tai valtio omisti Finnmarkin maat ilman, että niihin liittyisi minkäänlaisia – edes saamelaisia – yksityisiä oikeuksia. Valtion valmistellessa lakia yhteismaiden myynnistä todettiin mm., että Finnmarkin yhteismaita koskivat eri säännöt kuin muita valtionmaita, sillä niillä ”asusti alun pitäen vain paimentolaisia, lappalaisia, joilla ei ollut

---

⁴ Første codicill og Tillæg til Grendse-Tractaten imellem kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende 2. okt. 1751 (Lappekodisillen).

⁵ Alkuperäisessä norjankielisessä Ravnan tekstissä on käytetty muotoa ”lappiske Nation” lainauksena lappekodisillenistä. *Nation* tarkoittaa käännettynä paitsi kansaa myös kansakuntaa (toimittajan huomio).

⁶ Ks. *Hansen – Olsen* 2004 s. 277. Lappalaiskodisilli on jälleen ajankohtainen, kun Norjan ja Ruotsin välisestä porolaidunnussopimuksesta neuvotellaan.

⁷ Kongelig Resolution av 27. Mai 1775 angående jorddelingen i Finmarken samt Bopladses Udvisning og skyldlægning sammesteds. Päätöstä voidaan pitää vuoteen 2006 voimassa olleen maanmyynnin hallintojärjestelmän alkuna.

kiinteätä asuinpaikkaa. Vähin erin uudisasukkaat kuitenkin asuttivat osan alueesta, mutta heidän ei silti katsottu omistavan maata.”⁸

Tältä pohjalta laadittiin vuoden 1863 maanmyyntilaki⁹, johon sisältyi uusia säännöksiä maan osoittamisesta asukkaille. Maata oli aiemmin saanut käyttöönsä ilmaiseksi, mutta nyt tuli saannon tapahtua myynnin yhteydessä. Vastedes ei kukaan voisi vaatia itselleen erityisoikeuksia valtion maihin, ellei niitä olisi kirjattu saantoasiakirjaan (norj. ”skjøte”). Näin valtio loi käytännön, joka vallitsi Finnmark-lain voimaantuloon eli vuoteen 2006 saakka. Sen mukaan valtio katsoi sillä olevan yhtä suuret oikeudet kuin maanomistajilla silloin, kun maahan ei kohdistunut yhteisalueisiin liittyviä oikeuksia tai muita käyttöoikeuksia.

Tässä vaiheessa lienee hyödyllistä pohtia lyhyesti sitä, miksi Finnmarkin lääniin syntyi aivan erilainen omistusoikeudellinen tilanne kuin muualle Norjaan. Syynä näyttävät olleen osittain aikakauden kulttuurihierarkkinen ajattelutapa ja osittain turvallisuuspoliittiset näkökohdat¹⁰; osittain kehitys taas oli seurausta Norjan itsenäisyystaistelusta. Kulttuurihierarkkisten ajatusten voi sanoa perustuvan näkemukseen, jolla perusteltiin jo englantilaisten kolonialistien oikeutta ottaa omistukseensa alkuperäiskansojen maa-alueita Pohjois-Amerikassa.¹¹ Tämä ”oppi” herätti vastakaikua teoreetikoissa sekä Norjassa, Ruotsissa että Suomessa.¹² Se ilmeni myös lainsäädännössä vuoden 1897 lappalaiskomitean todetessa, että maa-alueiden nomadinen käyttö oli ”esteenä oikeutetumpien ja hyödyllisempien yhteiskunnallisten tavoitteiden toteutumiselle”.¹³

Turvallisuuspoliittinen ulottuvuus näkyi selvästi, kun vuoden 1863 maanmyyntilakia ryhdyttiin muuttamaan vuonna 1900. Tämä johti osaltaan piinallisen kuuluisaan kulttuurien arvottamiseen. Vuoden 1902 maanmyyntilain ohjesäännössä todettiin, että maata voitiin myydä vain Norjan

---

⁸ Oth. Prp. No. 21 (1848) *Om eventuelle Salg av Almenninger*, s. 23.

⁹ Lov 22. Juni 1863 om avhendelse av Statens jord i Finnmarkens Landdistrict.

¹⁰ Ks. *Eriksen – Niemi* 1981.

¹¹ Ks. *Oskal* 2000, s. 167–182, jossa viitataan *John Locken* teokseen *Two Treatises of Government* (1690).

¹² Ks. *Korpijaakko-Labba* 1994, s. 21–34. Hän osoittaa mm. että *Axel Liljenstrand* selitti teoksessaan *Finlands jordnaturen och äldre skattväsende, jemte ett blad ur dess kulturhistoria* (Helsingfors 1879, s. 42–43) suomalaisten ja saamelaiden – joiden hän oletti olevan samaa alkuperää – väliset kulttuurierot sillä, että suomalaiset olivat vastaanottaneet uusia vaikutteita ympäristöstään, mm. maatalouskulttuurista. Näin ei ollut käynyt niille, jotka ”vaeltelivat sisämaan lähes luoksepääsemättömissä erämaissa; heiltä puuttui kaikilta osin edistyksen edellyttämä ravinto, minkä vuoksi he jäivät kalastajiksi ja paimentolaisiksi sekä kutistuivat lappalaisiksi. He tyytyivät...mieluummin syömään luonnossa kasvavia yrttejä sen sijaan että olisivat viljelleet maata...[kuten] peltoviljelyä harjoittavat heimolaisensa.”

Fredrik Stang totesi (1911, s. 3) seuraavasti: ”Niin kauan kuin ihmiset elävät paimentolaisina, ja niin kauan kuin maata on niin paljon, että se tarjoaa kaikille heidän tarvitsemansa tilan, maahan ei kohdistu omistusoikeutta. Vasta kun heimo asettuu paikalleen ja alkaa harjoittaa peltoviljelyä, syntyy omistusoikeus maahan.”

¹³ *Indst. Vedkommende Lappevæsenet* (1904), s. 196.

kansalaisille, jolloin erityisesti oli ”tarkoituksena edesauttaa sitä, että alueen asuttaa ja sitä ryhtyy viljelemään ja muuten käyttämään hyödyksi siihen soveltuva väestö, joka osaa *puhua, lukea ja kirjoittaa* Norjan kieltä sekä käyttää sitä päivittäin”.¹⁴

Vaikka saamelaiset olivat käyttäneet Finnmarkin maa-alueita vuosisatoja laillisesti ja muodostaneet 1800-luvun puoliväliin asti enemmistön läänin väestöstä, he pystyivät nyt lain mukaan omistamaan maata vain jos oppivat norjaa ja omaksuivat maatalouskulttuurin. Vaikka esimerkkejä lain täytäntöönpanosta onkin vähän, laki ohjasi silti majakan tavoin norjalaistamispolitiikkaa. Talollisten saamelaisten monituiset norjalaissävyiset suku- ja tilannimet ovat seurausta kyseisestä säännöksestä. Saamelaispoliitikko ja opettaja *Isak Saba* ilmaisi uutta lakia kohtaan tunnetun vastustuksen. Hän kysyi, eikö ”heinä kasva yhtä hyvin niityllä riippumatta siitä puhuuko viljelijä norjaa vai saamea? Eikö tämä tarkoita sitä, että saamelaisten on ostettava maa, joka on jo vanhastaan kuulunut heille?”¹⁵

Tuomioistuimetkin totesivat, ettei saamelaisten käyttö synnyttänyt omistusoikeutta. Vaikkeivät korkeimman oikeuden tuomiot, jotka on otettu mukaan *Norsk rettstidene* -julkaisuun (Rt.)¹⁶ v. 1931 (s. 57) ja 1955 (s. 361), koskeneet Finnmarkin oloja, ilmensivät ne vallitsevaa käsitystä. Sama pätee tuomioon, jonka Frostan hovioikeus antoi niinkin äskettäin kuin 14. marraskuuta 1966 (asia 83/1964). Tuomiossa todettiin, että

satavuotinen käyttö, myös kalastuksessa, pyynnissä ja metsästyksessä, jota saamelaiset kiistämättä ovat harjoittaneet, on enimmillään ’vahinkoa tuottamatonta hyödyntämisoikeutta’ (’uskadelige nyttesrett’), joka saamelaisille on itse kunakin aikana sallittu. Tämä käyttö ei pitkäaikaisuudestaan tai ylimuistoisuudestaan huolimatta synnyttä sellaista erityisoikeutta, jota myöhempi lainsäädäntö ei voisi vapaasti säännellä.¹⁷

12.2.4 Suhtautuminen saamelaisiin ja heidän oikeuksiinsa muuttuu

---

¹⁴ Lov 22. Mai 1902 nr. 7 om Afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt, lovens reglement § 1 (kursiivi kirjoittajan).

¹⁵ Saamenkielinen lehti *Sagai Muittalægje*, 1.3.1906; lainaus *Pedersen* 1999 s. 15–38. Isak Saba (1875–1921) oli ensimmäinen saamelainen suurkärjäedustaja (1907–1912). Saba tunnetaan myös saamelaisten kansallislaulun Saamen suvun laulun sanoittajana.

¹⁶ *Norsk rettstidene* julkaisee Norjan korkeimman oikeuden päätökset, ja siihen viitataan Norjassa lyhenteellä Rt.

¹⁷ Päätös syrjäytettiin tuomiossa, joka löytyy vuoden 1968 Rt:stä, s. 394.

Sodan jälkeen alkoi näkyä merkkejä myönteisemmästä suhtautumisesta saamelaiskulttuuriin. Vuonna 1953 pidettiin ensimmäinen kansainvälinen saamelaiskonferenssi Jokkmokkissa Ruotsissa, mikä johti *Pohjoismaisen saamelaisneuvoston* perustamiseen vuonna 1956.¹⁸ Samana vuonna nimitettiin Norjan saamelaiskomitea (*Samekomiteen*), joka luovutti mietintönsä vuonna 1959. Siinä painotettiin saamelaisten ja norjalaisten keskinäisen kunnioituksen merkitystä¹⁹, mikä merkitsi irtisanoutumista norjalaistamispoliitikasta. Viisi vuotta myöhemmin perustettiin saamelaiskomitean esityksestä Norjan saamelaisneuvosto (*Norsk Sameråd*), josta tuli valtion viranomaisille neuvoa-antava elin saamelaiskysymyksissä. Menisi kuitenkin vielä kauan, ennen kuin julkisten laitosten suhtautuminen saamelaisiin ja saamelaisten oikeuksiin muuttuisi, kuten käy ilmi vuoden 1965 maanmyyntilain valmistelusta. Lain perusteluissa sanotaan: ”Koko Norjan historian ajan on kaikkea maata ja aluetta varsinaisessa Finnmarkissa pidetty valtion omaisuutena”.²⁰

Ensimmäinen laajempi akateeminen työ, joka ilmensi uudenlaista suhtautumista, oli vuonna 1972 julkaistu *Sverre Tønnesenin* väitöskirja *Retten til jorden i Finnmark*. Tutkimuksen alaotsikkona oli ”Rettsreglene om den såkalte ’Statens umatrikulerte grunn’ – en undersøkelse med særlig sikte på samenes rettigheter” (suom. ”Oikeussäännöt nk. ’maarekisteriin kuulumattomista valtionmaista’ – tutkimusnäkökulmana saamelaisten oikeudet”). Näin Tønnesen osoitti suhtautuvansa epäillen valtion omistusoikeuteen. Hänen vastaväittäjänsä, *Gudmund Sandvik* ja *Torstein Eckhoff*, ilmaisivat arvostavansa tutkimusta suuresti. Sandvik totesi väitöskirjan tekijän osoittaneen kiistatta, että saamelaiset ovat käyttäneet Finnmarkin maita pysyvästi koko kirjallisten lähteiden olemassaolon ajan. Tämä ”antaa meille syyn suhtautua uudella lailla maanomistukseen Finnmarkissa, ja tällä tulee olla seurauksia”.²¹

Ja tällä oli seurauksia. Tuomioistuimet alkoivat ottaa Tønnesenin väitöskirjan suhteellisen nopeasti huomioon päätöksissään. *Varfjell-Stiffjell* -jutun päätöksessä korkein oikeus totesi Finnmarkin oikeudellisen tilanteen olevan erityisen, mikä johtui ”osittain epäselvistä säännöksistä koskien sitä,

---

¹⁸ Pohjoismaainen saamelaisneuvosto, nykyään Saamelaisneuvosto (pohjoissaameksi Sámiráđđi), on riippumaton saamelainen kulttuuripoliittinen ja saamelaispoliittinen järjestö, johon kuuluvat Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisjärjestöt.

¹⁹ *Innstilling fra Komitéen til å utrede samespørsmål (Samekomiteen)*, avgitt 3. august 1959. Sen pohjalta hallitus antoi suurkäräjille tiedonannon harjoittamastaan saamelaispolitiikasta Norjassa, St. meld. nr. 21 (1962–63).

²⁰ *Innstilling om lov og forskrifter om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke* (1962), s. 5. ”Varsinainen Finnmark” vastaa nykyistä Finnmarkin lääniä toisin kuin vanhempi ja laajempi ”Finnmarkens amt” (suom.huom.).

²¹ *Sandvik* 1989 s. 22–33.

missä määrin valtiolla on oikeus rekisteröimättömiin maihin”.²² Kun rekisteröimättömät maat oli määrä viedä maarekisteriin vuonna 1980, ympäristöministeriö totesi, että kysymyksessä ”kuka merkitään omistajaksi...olisi onnetonta, jos valtio merkittäisiin omistajaksi, ennen kuin on tehty tarkempi selvitys sen omistus- ja käyttöoikeudesta kyseisiin maihin”. Ministeriö viittasi myös mainittuun tuomioon²³ perusteena sille, ”että on epäselvää missä määrin valtiolla on oikeus rekisteröimättömiin maihin”.²⁴

Norjan suurkäräjien vuonna 1978 tekemä päätös valjastaa Altan–Kautokeinin vesistö nosti keskustelun saamelaiden oikeudesta maihin ja vesiin voimakkaasti esiin. Vaikka suhtautuminen saamelaisiin olikin muuttunut jonkin verran myönteisemmäksi, patoaminen osoitti, että käytännön politiikassa asiat olivat kutakuinkin entisellään. Rakentaminen aloitettiin vuonna 1980 sen jälkeen, kun poliisi oli suurelta osin poistanut paikalta patoamista vastustavia saamelaisia oikeustaistelijoita ja ympäristönsuojelijoita. Altajoen kiista osoittautui kuitenkin käännekohdaksi Norjan saamelaispolitiikassa, sillä se oli yhdessä Tønnesenin väitöskirjan kanssa merkittävä syy saamelaisoikeuskomitean *Samerettsutvalgetin* perustamiseen syksyllä 1980.

12.3 Norjan voimassa oleva oikeus

12.3.1 Johdanto

Poliittisen suunnan muuttuminen 1950- ja 1960-luvuilla oli luonut edellytykset saamelaiden oikeustaistelun kiihtymiselle Altajoen valjastamisen yhteydessä. Kiistan seurauksena perustettiin saamelaisoikeuskomitea, *Samerettsutvalget*, jonka tehtävänä oli selvittää saamelaiden oikeudelliseen asemaan liittyviä kysymyksiä Norjassa. Tässä ei ollut kyse vain lainsäädäntötyön aloittamisesta, joka johti neljännesvuosisataa myöhemmin Finnmarkin lakiin, vaan oikeuskehityksestä, joka toisi ajan mittaan, erillisen perustuslain säännöksen ja ILO 169 -sopimuksen ratifioinnin myötä, saamelaiden oikeuksille suojaa.

---

²² Ks. Rt. 1979 s. 492 ja 498. Säännösten epäselvyys johti siihen, että kun ryhmä poronhoitajasaamelaisia vaati korvausta vahingoista, joita heidän poronhoidolleen oli koitunut tietoliikenneverkon laitteiston rakentamisesta ja toiminnasta, heidän sallittiin ylittää kanteen vireillepanoaika sillä perusteella, etteivät he olleet tienneet oikeuksistaan.

²³ Ibid.

²⁴ Statens kartverk Finnmarks arkiv. ”Registrering av grunneiendommer i Finnmark”, ympäristöministeriön kirje oikeusministeriölle 8. marraskuuta 1979.

Tämän kehityksen kanssa rinnan, ja osittain sen edelläkin, on myös oikeuskäytäntö kehittynyt: tuomioistuimet ovat todenneet, että poronhoitajasaamelaisten laidunnusoikeuksia ei saa loukata lunastuksella ja että maanomistajilla on velvollisuus näyttää toteen (todistustaakka) saamelaisten poronhoitoalueella, ettei heidän maahansa kohdistu poronhoito-oikeutta; samoin on todettu poronhoitoon liittyvien oikeuksien perustuvan ylimuistoiseen nautintaan. Tämä kaikki on voimistanut suojaa, jota nämä oikeudet nauttivat julkisen tai jonkin muun tahon toimenpiteitä vastaan. Viime aikoina on myös kansainvälisen oikeuden säännöksiä omaisuudensuojasta onnistuttu käyttämään tuomioistuimissa poronhoitajien eduksi²⁵.

Saamelaisilla on aina ollut oma tapaoikeutensa ja oikeuskulttuurinsa. Saamelaisten oikeuksien tunnustamisen myötä saamelaisten oikeusjärjestys on alettu ottaa laajemmin huomioon oikeuslähteenä. Niinpä tarkastelen seuraavassa sekä kansainvälistä oikeutta, Norjan kansallista oikeutta että saamelaisten tapaoikeutta, jotta saamme kuvan Norjassa nyt vallitsevista saamelaisoikeudesta ja saamelaisten oikeuksista.

12.3.2 Perustuslaki turvaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja yhteisön elämää

Perustuslaki on korkein Norjan kansallisista oikeuslähteistä, joten siitä on luontevaa aloittaa kansallisen oikeuden tarkastelu. Perustuslain 110 a § osaltaan turvaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja elämäntapaa. Se kuuluu näin:

Valtion viranomaisten tulee huolehtia siitä, että saamelaisväestö voi säilyttää kielensä, kulttuurinsa ja yhteiskuntaelämänsä (norj. sit Samfundsliv) sekä kehittää niitä.

Suurkäräjät hyväksyi säännöksen 21. huhtikuuta 1988, ja se lisättiin perustuslakiin 27. toukokuuta 1988. Sanamuoto perustuu *saamelaisoikeuskomitean mietintöön*²⁶. Yhtenä säännöksen päätavoitteena oli lopettaa saamelaisten epäoikeudenmukainen kohtelu, niin että aiempien aikojen sulauttamis- ja norjalaistamispolitiikasta päästäisiin lopullisesti eroon. Pykälän sanamuoto

---

²⁵ Ks. Rt. 2006 s. 1382.

²⁶ *Om samenes rettstilling*, NOU 1984: 18.

viittaa siihen, että sen vaikutuksia voidaan pitää luonteeltaan poliittisina ja moraalisisina. Saamelaisoikeuskomitean mukaan siihen sisältyy kuitenkin oikeudellisia velvoitteita siitä, että saamen kieli ja saamelaisten kulttuuri ja yhteiskuntaelämä (elämäntapa) on turvattava ja niille on taattava kehitysmahdollisuuksia: ”Valtion viranomaisilla ei näin ollen ole oikeudellista perustetta harjoittaa tämän periaatteen kanssa ristiriidassa olevaa politiikkaa. Tämä koskee sekä lainsäätämistä että muita viranomaistoimia.”²⁷

Voidaan todeta myös suurkäräjien ulkoasian- ja perustuslakivaliokunnan todenneen, että säännöksen hyväksyessään suurkäräjät

tunnusti ja teki johtopäätöksensä kunnioittavimmalla ja *velvoittavimmalla tavalla*, jonka oikeusjärjestyksemme tuntee, siitä tosiasiallisesta tilanteesta, että Norjassa on kautta maamme historian ollut oma saamelainen väestöryhmänsä.²⁸

Näin ollen voidaan sanoa, että perustuslain säännös luo oikeudellisesti sitovan veloitteen Norjan viranomaisille heidän laatiessaan ja toimeenpannessaan maan saamelaispolitiikkaa sekä hoitaessaan muita saamelaisten kannalta merkittäviä asioita.²⁹ Säännös on laadittu YK:n sosiaalisia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen artiklan 27 mallin mukaan.

Saamelaisoikeuskomitea II on todennut tämän tarkoittavan, että säännöstä on tulkittava yhtäpitävästi sen kanssa ”miten kansainvälinen oikeus kulloinkin Norjan viranomaisia velvoittaa”.³⁰

Perustuslain säännös ei ole vaikuttanut kovin paljon oikeuskäytäntöön, mutta sillä on ollut poliittista ja moraalista merkitystä. Kun *tuomioistuinkomissio* (Domstolskommisjonen) selvitti tuomioistuinten asemaa Norjassa, se kiinnitti huomiota siihen, että perustuslain 110 a §:n sanamuoto ”valtion viranomaisten on huolehdittava siitä, että saamelainen väestöryhmä voi säilyttää kielensä, kulttuurinsa ja yhteiskuntaelämänsä sekä kehittää niitä” ”asettaa vaatimuksia tuomioistuimille ja niiden organisaatiolle sekä vaatimuksia tuomareiden pätevyydelle, käsityksille ja suhtautumiselle”.³¹

---

²⁷ *Om samenes rettsstilling*, NOU 1984: 18 s. 433.

²⁸ Innst. S. nr 147 (1997–98) *Innstilling fra Utenriks- og konstitusjonskomitéen angående ny § 110 a i Grunnloven om samiske rettigheter*, s. 2 (kursiivi kirjoittajan).

²⁹ Enemmän aiheesta *Ravna* 2009. Ks. myös *Skogvang* 2009 s. 179–194.

³⁰ Ks. *Den nye sameretten*, NOU 2007: 13 s. 191.

³¹ Ks. *Domstolene i samfunnet*, NOU 1999: 19 s. 13.

Tuomioistuinkomissio siis totesi, että perustuslain 110 a § velvoitti tuomioistuimet ja niiden organisaation huolehtimaan saamelaiskulttuurista ja saamen kielestä, minkä vuoksi tuomareiden tuli olla perillä saamen kielestä ja kulttuurista sekä suhtautua niihin myönteisesti. Näkemys sai jatkoa kihlakunnan- ja raastuvanoikeusjärjestelmää pohtineen komitean (*Strukturutvalget for herreds- og byrettene*) mietinnössä NOU 1999: 22 sekä oikeusministeriön lausunnossa, jonka mukaan ”uuden tuomioistuimen perustaminen on ministeriön käsityksen mukaan paras tapa varmistaa... [perustuslain 110 a §:stä seuraavista] velvoitteista huolehtiminen”.³² Niinpä vuonna 2004 perustettiin Sisä-Finnmarkin käräjäoikeus (*Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett*), jonka erityistehtävänä on ottaa huomioon saamen kieli, kulttuuri ja oikeusperinteet.³³

12.3.3 Muut Norjan kansalliset oikeussäännöt

Oikeus maihin ja vesiin oikeuskäytännössä

Kuten sanottu, Norjan tuomioistuimet katsoivat saamelaisten maiden ja vesien käytön liittyneen ”haitattomaan hyödyntämisoikeuteen” (”uskylidig nyttesrett”) vielä 1960-luvulla. Oikeuskäytäntö muuttui ensimmäisen kerran merkittävästi kahdessa korkeimman oikeuden tuomiossa, jotka annettiin kahden viikon välein vuonna 1968. Niin kutsutussa *Brekken*-tuomiossa korkein oikeus totesi, että saamelaisten maankäyttö ”on ollut pitkään niin sidoksissa tiettyyn paikkaan ja luonteeltaan niin vakiintunutta, ettei sitä voi noin vain sivuuttaa ’haitattomaan hyödyntämisoikeuteen’ tai jokamiehen oikeuteen liittyvänä”³⁴. Näin korkein oikeus asettui puoltamaan saamelaisten oikeutta metsästä ja kalastaa yksityismailla.

Altevann II -tuomiossa korkein oikeus totesi, että järven pinnan nosto oli ”puuttumista niin vakiintuneeseen ja mittavaan laidunten käyttöön Altevann-järven ympäristössä ja kalastukseen järvessä, että lunastajan tuli maksaa pakko-otosta korvausta”³⁵. Norjassa porojaan laiduntavien

---

³² St. meld. nr 23 (2001) *Førsteinstansdomstolene i fremtiden*, s. 101.

³³ Ks. korkeimman oikeuden puheenjohtajan *Tore Schein* puhe Sisä-Finnmarkin käräjäoikeuden avajaisissa 23. kesäkuuta 2004. Hänen mukaansa ”Sisä-Finnmarkin käräjäoikeudella on erityisen tärkeä tehtävä ilmentää tätä käsitystä ja tietämystä [saamelaisista tavoista ja oikeuskäsityksestä] päätöksissään, niin että tietämys välittyy valitustuomioistuihin.”

³⁴ Rt. 1968, s. 394 ja 401.

³⁵ Rt. 1968, s. 429 ja 438.

Ruotsin saamelaisten oikeus lunastusoikeudellisiin korvauksiin tunnustettiin näin ylimuistaisen nautinnan perusteella.

Vaikka korkein oikeus tunnusti siis 1960-luvulla saamelaisten maankäytön voivan synnyttää tietyn oikeuden (norj. rettserverv), kuluisi vielä useita vuosikymmeniä, ennen kuin saamelaisten perinteisellä maiden ja vesien käytöllä olisi merkitystä selvitetäessä käyttö- ja omistusoloja saamelaisalueilla. Tärkeimpänä syynä tähän ei ollut enää niinkään se, etteikö käytön olisi katsottu voivan synnyttää kyseistä oikeutta, vaan se, ettei käytön arvioitu olevan niin säännöllistä ja mittavaa, että oikeuden syntymisen edellytykset olisivat täyttyneet. Tämä ilmenee tuomioista jutuissa *Trollheimen*³⁶ *Korssjøfjell*³⁷ ja *Aursunden*³⁸. Näissä päätöksissä korkein oikeus arvioi mittavan ja jatkuvan käytön edellytyksien täyttymistä maanviljelijöiden maankäyttötavoista peräisin olevalla normilla. Periaatteet, jotka toisissa oloissa olisivat voineet johtaa oikeuden syntymiseen, muodostivat tällöin laidunnusoikeuden syntymisen esteen. Varsin kuvaava on ensimmäisenä kantansa ilmaisseen tuomarin toteamus, ettei hän yhdy saamelaisen osapuolen kantaan, jonka mukaan ”poronhoidon erityisluonne, poron luonto ja vuodenajoittain vaihteleva laidunten käyttö sekä topografian merkitys voivat edellyttää, että tässä asiassa katsotaan ylimuistaisen nautinnan synnyttävän oikeuden olennaisesti lievemmin perustein kuin esineoikeudessa yleensä”³⁹.

Korkein oikeus syrjäytti nämä kolme tuomiota *Selbua* koskevan jutun päätöksessä⁴⁰. Tämä tapahtui niin, että saamelaiskulttuurin erityispiirteille, poronhoidon erityisluonteelle, vuodenajoittain vaihtelevalle laidunten käytölle ja yleensä luonnon käytölle *pantiin* painoa oikeuden (norj. rettserverv) syntymistä punnittaessa. Niinpä Essandin ja Riast-Hyllingin paliskunnilla (norj. reinbeitedistrikt) todettiin olevan ylimuistaisen nautinnan nojalla laidunnusoikeus tiettyihin alueisiin Selbun kunnassa. Tuomiona, jonka korkein oikeus antoi täysilukuisena, Selbu-tuomio on keskeinen oikeuslähde poronhoito-oikeuksien syntyyn ja laajuuteen liittyvissä kiistoissa. Sellaisena sen voi sanoa muodostavan Norjan esineoikeudessa noudatettavan normin paitsi poronhoitoon myös yleisemmin käyttö- ja omistusoikeuksien syntyyn liittyvissä kiistoissa saamelaisalueilla.

---

³⁶Rt. 1981, s. 1215.

³⁷Rt. 1988, s. 1217.

³⁸Rt. 1997, s. 1608.

³⁹Rt. 1997, s. 1608 ja 1617.

⁴⁰Rt. 2001, s. 769.

Päätöksensä johdannossa korkein oikeus totesi yksimielisesti, että poronhoitolaki säilyttää maanomistajille todistustaakan (norj. bevisbyrde) siitä, ettei porojen laiduntamiin alueisiin kohdistu poronhoito-oikeutta (nykyään poronhoitolain 4 §:n 2 momentti). Ylimuistaisen nautinnan osalta tämä tarkoittaa, että maanomistajan on osoitettava todennäköiseksi, ”ettei käyttö ole ollut niin mittavaa, että alue olisi lainmukaista poronhoitoaluetta”⁴¹. Tämän jälkeen korkein oikeus totesi, että oikeus poronhoitoon ”on itsenäinen oikeus, jonka oikeusperusteena on ylimuistoinen nautinta”. Huomattakoon, että oikeus totesi myös, että ”Norjan säännökset ylimuistoisesta nautinnasta, jotka perustuvat, poronhoidon edellytysten mukaan soveltaen, perinteisiin norjalaisiin oikeuslähteisiin, [ovat] riittäviä synnyttämään laidunnusoikeuden kiistellyllä alueella”.⁴² Näin ollen päätöksessä ei ollut tarpeen turvautua kansainvälisiin säännöksiin.

Kuten sanottu, tärkeimpänä kriteerinä sille, ettei poronhoitajasaamelaisille voinut syntyä oikeuksia, oli pidetty arviota, ettei heidän nautintansa ollut riittävän mittavaa ja jatkuvaa. Korkein oikeus totesi tästä, että ylimuistoiseen nautintaan liittyviä säännöksiä sovellettaessa oli painotettava ”tämän oikeuden luonnetta”, eli että oikeuden (norj. rettserverv) syntymisen edellytyksiä punnittaessa oli saamelaisten maankäyttöperinne otettava huomioon. Se, että saamelaisilla on ollut nomadinen elämäntapa, merkitsi, ettei asianhaaroja, joita on painotettu muiden laiduneläinten tapauksessa, voinut ilman muuta soveltaa poronhoitoon. Ensimmäisenä kantansa ilmaissut (ääntenenemmistöä edustanut) tuomari totesi,

että poronhoito vaatii laajat alueet ja että maan käyttö vaihtelee vuodesta toiseen riippuen säistä, tuulista ja laidunoloista. Näin ollen ei voi edellyttää porojen laiduntaneen tietyllä alueella joka vuosi. Sekä tästä syystä että saamelaisten nomadisen elämäntavan vuoksi eivät keskeytykset voi estää oikeuden syntymistä, vaikka käyttämättömyys olisi jatkunut melko pitkään.⁴³

Poronhoidon erityisluonteen tai poron luonnon huomioonottamisveloitteesta seuraa, että laidunnuskäytännölle on pantava painoa käytön intensiteettiä arvioitaessa. Tällöin on merkitystä ympäristöllä, topografialla, ravinneoloilla, säillä, tuulilla jne.

Äskettäin annettu tuomio porosaamelaisten kalastusoikeudesta *Tydalissa* osoittaa, että Selbua koskevasta päätöksestä on muodostunut normi. Mainitussa päätöksessä kuvaili Frostan hovioikeus Essandin paliskunnan laidunten käyttöä yksityiskohtaisesti, ennen kuin se siirtyi arvioimaan,

---

⁴¹ Ibid. s. 788.

⁴² Ibid. s. 791.

⁴³ Ibid. s. 789.

täyttyivätkö kalastusoikeuden synnyn edellytykset ylimuistoisen nautinnan perusteella. Vaikkei hovioikeus pitänytkään käyttöä kiistellyllä alueella ”erityisen intensiivisenä”, se totesi kalastusoikeuden syntyneen, koska ”[k]äyttö on ollut jokseenkin jatkuvaa alusta eli 1600-luvulta saakka”.⁴⁴

Naapurimaan Ruotsin käytäntö osoittaa Selbu-tuomiota sovelletun sielläkin⁴⁵. Voidaan siis sanoa Norjan korkeimman oikeuden Selbu-tuomion muuttaneen ylimuistoiseen nautintaan liittyvää oikeuskäytäntöä niin, että oikeudellisena normina on nykyään käytön intensiteetin ja jatkuvuuden arviointi kulloisenkin [käyttö]oikeuden luonteeseen (norj. rettighetens art) suhteutuvan standardin pohjalta, kun punnitaan [lopputulosta,] oikeuden (norj. rettserverv) syntymistä saamelaisten käyttämillä alueilla⁴⁶.

Yhteenvedona voidaan todeta, että poronhoito-oikeuden oikeusperusteen ja lunastusoikeudellisen suojan selvittäminen on tapahtunut tuomioistuimissa. Nämä oikeussäännöt on nyt sisällytetty lakiin eli Norjan poronhoitolain 4 §:ään. Poronhoitajasaamelaisten oikeuksia käsitelleiden tapauksen lisäksi voidaan mainita ns. *Svartskog*-tuomio.⁴⁷ Siinä korkein oikeus totesi – sovellettuaan jossain määrin ylimuistoiseen nautintaan liittyviä sääntöjä – että talollisille saamelaisille voi syntyä omistusoikeus maarekisteriin merkittyyn ja valtion omaisuudeksi lainhuudatettuun maahan. Pohdittaessa nykyistä oikeutta mainittakoon vielä lainsäätäjän vahvistaneen, että ”todisteiden arviointi viime aikojen oikeuskäytännössä on ollut tyydyttävää. Norjan tuomioistuinten viimeaikaiset päätökset – etenkin Selbua ja Svartskogia koskevat päätökset – osoittavat, millaisissa tapauksissa saamelaisten perinteisen käytön on katsottava johtavan oikeuden (norj. rettserverv) syntymiseen. Nämä päätökset ovat tärkeitä oikeuslähteitä komissiolle ja tuomioistuimille”.⁴⁸

Saamelaisten kulttuuria, kieltä, maoikeuksia ja poronhoitoa koskeva lainsäädäntö

---

⁴⁴ LF-2008-50209.

⁴⁵ Ks. Nordmalingsmålet, Övre Norrlandin hovioikeus, asia 155-06.

⁴⁶ Norjan korkeimman oikeuden Selbu-ratkaisussa ja Ravnan alkuperäistekstissä puhutaan vain oikeuden luonteesta ja tuloksena syntyvästä oikeudesta, olen lisännyt keskusteltuani asiasta kirjoittajan kanssa tähän virkkeeseen käyttö-sanana kuvaamaan ensimmäisen oikeuden yleistä luonnetta ja lopputulos-sanana korostamaan jälkimmäistä oikeutta ratkaisun päämääränä (toimittajan huom.).

⁴⁷ Rt. 2001, s. 1229.

⁴⁸ Inst. O. nr. 80 (2004–2005) *Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarskloven)*, s. 36.

Tässä yhteydessä en voi käsitellä tarkemmin kaikkia yksittäisiä lakeja. Näin ollen tarkastelen jäljempänä vain tärkeimpiä säädöksiä sekä niihin sisältyviä keskeisiä oikeusperiaatteita tai -sääntöjä.

Saamelaislain (Sameloven) tarkoituksena on ”huolehtia siitä, että saamelaisväestö voi säilyttää kielensä, kulttuurinsa ja yhteiskuntaelämänsä (norj. samfunnsliv) sekä kehittää niitä” (1-1 §).⁴⁹ Näin ollen laki täydentää Norjan perustuslain 110 a pykälää. Saamelaislain 1-2 §:n nojalla saamelaiskäräjät perustettiin Norjaan; tarkemmin saamelaiskäräjistä säädetään lain toisessa luvussa. Kolmas luku koskee saamen kieltä, ja siinä säädetään mm. että ”lait ja asetukset, joilla on erityistä merkitystä saamelaisväestölle tai sen osalle, on käännettävä saameksi” (3-2 §). Lukuun sisältyy lisäksi säännöksiä laajennetusta oikeudesta käyttää saamea tuomioistuimissa ja hallinnossa (3-4 §) sekä terveys- ja sosiaalisektorilla (3-5 §). Laissa on myös säännöksiä oikeudesta opiskeluvapaaseen ja oikeudesta saada opetusta saameksi.

Finnmarkin lain (Finnmarksloven) voi sanoa olevan suoraan seurausta maa- ja vesioikeuksista käydystä ”taistelusta”, joka kiihtyi Altajoen valjastamisen yhteydessä; näitä oikeuksia saamelaisoikeuskomitea selvitti toisessa osamietinnössään.⁵⁰ Laki on myös kiinnostava juridinen ja alkuperäiskansaoikeudellinen uutuus. Vaikka saamelaisoikeuskomitean oikeusryhmä totesikin valtion omistavan Finnmarkin maat,⁵¹ esitettiin tämän omistuksen vähittäistä lakkauttamista kansainvälisten velvoitteiden pohjalta ja sen nojalla, ettei valtion omistusoikeudella ollut oikeusperustetta. Finnmark-lain myötä Norjan suurkäräjät siirsi omistusoikeuden noin 95 %:iin Finnmarkin maista (45 000 km²) valtiolta uudelle oikeussubjektille, *Finnmarkseiendommenille* eli FeFo:lle, mikä muutti merkittävästi laajojen maa-alueiden hallintoa Saamenmaassa. Päätöstä voidaan näin ollen pitää virstanpylväänä saamelaisten oikeustaistelussa. Omistusoikeuden siirto merkitsi myös loppua yli kaksisataavuotiselle valtiolliselle omistujärjestelmälle.

Finnmarkin lain 3 § sisällyttää ILO 169 -sopimuksen lain käyttöalueeseen. Lain pykälistä on periaatteelliselta kannalta kiinnostava 5 §, jonka ensimmäisessä momentissa todetaan, että saamelaiset ovat hankkineet itselleen maiden ja vesien pitkäaikaisella käytöllä oikeuksia Finnmarkin maihin. Toisesta momentista ilmenee, että tämä pätee myös muuhun väestöön. Sen määrittämiseksi, miten laajoja ja millaisia oikeuksia saamelaisille ja muulle väestölle on syntynyt

---

⁴⁹ Lov 12. juni 1987 nr. 56 om sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven).

⁵⁰ Lov 17. juni 2005 nr. 85 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven). Toisen osamietinnön nimi oli *Naturgrunnlaget for samisk kultur* (NOU 1997: 4).

⁵¹ *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* (NOU 1993: 34) s. 266.

perinteisen tai ylimuistaisen nautinnan nojalla, tulee ”perustaa komissio, joka selvittää oikeudet maihin ja vesiin Finnmarkissa, sekä erityistuomioistuimien, jotka ratkaisee näihin oikeuksiin liittyvät kiistat”. Pykälässä 29 säädetään Finnmark-komission (*Finnmarkskommisjonen*) perustamisesta; komission tehtävänä on ”olemassa olevan kansallisen oikeuden pohjalta selvittää Finnmarkseiendommenin hallintaan siirtyvien maiden käyttö- ja omistusoikeuksia”. Suurkäräjien lakivaliokunnan enemmistö päätyi käyttämään sanamuotoa ”olemassa oleva kansallinen oikeus” ilmaistakseen, että myös saamelaisten tapaoikeudelle ja oikeuskäsityksille oli pantava painoa.⁵² Lainsäätäjänä on näin ollen edellyttänyt, että saamelaisten tavat ja oikeuskäsitykset on otettava merkittävässä määrin huomioon oikeuksia kartoitettaessa. Finnmark-komissio aloitti työnsä talvella 2009 julkistamalla komission kaksi ensimmäistä tutkimusalaa.⁵³ Finnmark-komission ja Finnmarkin erityistuomioistuimen (*Utmarksdomstolen for Finnmark*; vrt. 36 §) perustaminen on muilta osin yhteydessä kansainväliseen oikeuteen, lähinnä ILO 169 -sopimuksen artiklaan 14.⁵⁴

Poronhoitolain (*Reindrifstloven*) tarkoitus on luoda edellytykset ekologisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti kestäväälle poronhoidolle.⁵⁵ Vuonna 2007 hyväksytty laki painottaa saamelaisten kulttuuria, perinteitä ja tapoja enemmän kuin vuodelta 1978 peräisin ollut edeltäjänsä. Tämä ilmenee lain tarkoituksen ilmaisevasta pykälästä (1 §), poronhoidon harjoittamiseen liittyvistä yleismääräyksistä neljännessä luvussa, siitä että *reindriftssiidalla* (tokkakunta) on merkittävä sija laissa,⁵⁶ sekä siitä, että laidunnussääntöjen tulee perustua ”hyvän poronhoidon periaatteisiin, jotka nojaavat saamelaisiin perinteisiin ja tapoihin” (59 §). Pykälässä 3 todetaan, että lakia sovellettaessa on noudatettava alkuperäiskansoja ja vähemmistöjä koskevia kansainvälisen oikeuden sääntöjä.

Kiinnostavaa on myös oikeuskäytännöstä syntyneiden oikeussääntöjen sisällyttäminen lakiin. Viittaa tässä 4 §:ään, jonka ensimmäinen momentti kodifioi sen, että poronhoidon oikeusperusteena on ylimuistoinen nautinta.⁵⁷ Pykälän toinen momentti puolestaan kodifioi

---

⁵² *Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven)*. Innst. O. nr. 80 (2004–2005), s. 18-19.

⁵³ Finnmarkin lakia käsitellään tarkemmin *Ravnans* artikkelissa vuodelta 2008, s. 26–57.

⁵⁴ Ks. *Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven)*. Innst. O. nr. 80 (2004–2005), s. 28. Siinä todetaan, että valiokunnan enemmistön mukaan ”kansainvälisen oikeuden näkökulmasta ei kerta kaikkiaan voi jättää yleisten tuomioistuinten päätettäväksi kysymystä siitä, mitä ja kuinka laajoja oikeuksia Finnmarkissa on muodostunut”.

⁵⁵ Lov 15. juni 2007 nr. 40 om reindrift (*reindrifstloven*).

⁵⁶ Pykälässä 51 käsite *siida* määritellään näin: ”Siidalla tarkoitetaan tässä laissa poronhoitajien ryhmää, joka harjoittaa poronhoitoa yhdessä tietyillä alueilla.”

⁵⁷ Lainsäätäjänä tunnusti tämän ensi kertaa poronhoitolakia muutettaessa v. 1996; ks. Ot.prp. nr. 28 (1994–95) *Om lov om endringer i reindrifstloven, jordskifteloven og viltloven*, s. 28.

todistustaakkasäännön, eli ”Saamelaisten porolaidunalueiden osalta todetaan, että niillä vallitsee tämän lain mukainen porojen laidunnusoikeus, ellei erityisistä oikeudellisista asianhaaroista muuta johdu.” Kolmannessa momentissa säädetään, että saamelaisten poronhoito-oikeus nauttii lunastusoikeudellista suojaa.

12.3.4 Kansainväliset oikeussäännöt

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (1966; KP-sopimus)⁵⁸ tuli osaksi Norjan oikeusjärjestelmää vuoden 1999 ihmisoikeuslain myötä. Sopimuksen 27 artikla kuuluu suomeksi näin:

Niissä valtioissa, joissa on kansallisia, uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään.⁵⁹

Sanamuoto tuo vähemmistöille oikeuden vapaasti käyttää kieltään ja harjoittaa kulttuuriaan.⁶⁰

YK:n ihmisoikeuskomitean käytäntö ja lausunnot osoittavat, että paitsi että säännös antaa vähemmistöille suojan kieltään ja kulttuuriaan vahingoittavia toimia vastaan, se myös velvoittaa valtiot aloittamaan *positiivisen erityiskohtelun*. Ihmisoikeuskomitea totesi esimerkiksi vuoden 1994 selonteossaan (kohta 6.2): ”Samoin valtioiden on myös tarpeen turvata positiivisilla erityistoimilla vähemmistön identiteetti ja siihen kuuluvien oikeus nauttia ja kehittää kulttuuriaan ja kieltään.”⁶¹

---

⁵⁸ Ks. myös kirjan jakso 3.2.

⁵⁹ Alkuperäiskielellä KP-sopimuksen 27 artiklan kuuluu seuraavasti: ”In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.”

⁶⁰ Norjan korkein oikeus totesi säännöksen koskevan saamelaisia jo *Alta*-tuomiossaan (Rt. 1982, s. 241), eikä asiasta vallitse nykyään erimielisyyttä.

⁶¹ Report of the Human Rights Committee, Vol.1, General Assembly Official Records, 49th Session, Supplement No. 40 (A/49/40). General Comment No. 23, adopted on 50th Session, 08.04.1994. Ks. myös *Gauslaa* 2008 s. 151–180. Human Rights Committee eli YK:n ihmisoikeuskomitea on KP-sopimusta valvova elin.

Tämän perusteella voidaan sanoa, että KP-sopimuksen 27 artiklaan sisältyy samanlainen velvoite kuin Norjan perustuslain 110 a pykälään.⁶²

KP-sopimuksen 27 artikla liittyy myös saamelaiskulttuurin aineelliseen perustaan. Edellä mainitussa ihmisoikeuskomitean selonteon kohdassa 7 sanotaan 27 artiklan suojaamista kulttuurisista oikeuksista seuraavasti:

Komitea toteaa kulttuurin ilmenevän monessa muodossa, mukaan lukien tietty elämäntapa, johon liittyy maiden käyttö varsinkin alkuperäiskansojen tapauksessa. Tämä oikeus voi koskea kalastuksen ja metsästyksen kaltaista perinteistä toimintaa...⁶³

Edellä olevan on tunnustanut Norjan istuva hallitus, joka yhtyi suurkäräjille antamassaan saamelaispoliittisessa tiedonannossaan ministeriön kantaan aiheesta todeten, että "[m]itä tulee saamelaisiin alkuperäiskansana, yleinen tulkinta on, että säännös kattaa myös aineelliset edellytykset, joita myös saamelaiskulttuurin luontoperustaksi nimitetään, koko saamelaiselle kulttuurille."⁶⁴

Näin ollen KP-sopimuksen 27 artikla on keskeinen oikeussääntö, jolla on todellista sisältöä, kun saamelaisten käyttämiin luonnonvaroihin ja maa-alueisiin kohdistetaan toimenpiteitä: se luo puitteet sille, kuinka mittavia tällaiset toimet voivat olla. Ihmisoikeuskomitean lausunnon mukaan säännöstä voidaan siis soveltaa jonkin tahon kajotessa saamelaisten rannikko-, joki- tai sisävesikalastukseen. Lausunto antaa myös suojan sellaisten toimien varalta, joilla puututaan saamelaisten paronhoitoon.

Tämän suojan lisäksi 27 artikla merkitsee sitä, että kansallisvaltiolla on velvollisuus ryhtyä positiivisiin erityistoimiin, jos alkuperäiskansan kulttuurin säilyminen niitä edellyttää. Mainittakoon myös, että Norjan saamelaisoikeuskomitea II on todennut ihmisoikeuskomitean lausunnon viittaavan siihen, että 27 artikla suojelee alkuperäiskansoja erityisen voimakkaasti.⁶⁵ Oletettavasti

---

⁶² Tarkemmin aiheesta komiteamietinnössä NOU 2007: 13 *Den nye sameretten*, s. 190–191.

⁶³ Report of the Human Rights Committee, Vol.1, General Assembly Official Records, 49th Session, Supplement No. 40 (A/49/40). General Comment No. 23, adopted on 50th Session, 08.04.1994.

⁶⁴ St. meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken*. Norjan työministeriön 30. toukokuuta 2008 antama suositus, jonka valtioneuvosto hyväksyi samana päivänä (Stoltenbergin II hallitus), s. 33. Luontoperusta on käännetty sanasta *naturgrundlaget*, johon sisältyy käännöstä vahvempi arvolataus (toimittajan huomio).

⁶⁵ *Den nye sameretten*, NOU 2007: 13, s. 197.

suoja kattaa myös saamelaisten oikeuskulttuurin ja -perinteet, vaikkei tila sallikaan pohtia asiaa tässä tarkemmin.⁶⁶

ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus nro 169

Totesin alussa, että Norja ratifioi ILO:n sopimuksen nro 169⁶⁷ vuonna 1990 ensimmäisenä valtiona. Vaikkei lainsäätäjät sisällyttäneetkään yleissopimusta Norjan ihmisoikeuslakiin, se on oleellinen oikeuslähde, joka edellyttää muun muassa neuvotteluja, saamelaisten tapojen huomioon ottamista sekä heidän maa-oikeuksiensa tunnustamista.⁶⁸

ILO 169 -sopimus määrittelee 1 artiklan kohdassa 1 b alkuperäiskansat⁶⁹. Norjassa ollaan jokseenkin yksimielisiä siitä, että määritelmä kattaa saamelaiset; näin ollen ratifioidessaan yleissopimuksen Norjan valtio sitoutui soveltamaan sopimuksen säännöksiä saamelaisiin. Korkein oikeus puolestaan totesi Selbua koskevassa päätöksessään saamelaisten olevan alkuperäiskansa Norjassa⁷⁰.

ILO 169 -sopimuksen 6 artiklassa säädetään viranomaisten velvollisuudesta neuvotella alkuperäiskansan kanssa. Artiklan kohdan 1 a mukaan neuvotteluelvoite koskee kaikkia tilanteita, joissa julkiset elimet harkitsevat lainsäädännöllisiä tai hallinnollisia toimenpiteitä, joilla voi olla alkuperäiskansaan välitön vaikutus. Niinpä valtion viranomaisten ja Norjan saamelaiskäräjien välillä solmittiin tällaisia neuvotteluja koskeva sopimus vuonna 2005.⁷¹ Saamelaisoikeuskomitea II on ehdottanut erillistä lakia menettelytavoista ja neuvotteluista, kun on kyse toimista, jotka voivat vaikuttaa luontoperustaan (norj. naturgrunlagen) perinteisillä saamelaisten asuinalueilla.⁷²

---

⁶⁶ Viitataan tässä teokseen *Skogvang* 2009 s. 59, jossa näkemystä perustellaan.

⁶⁷ Ks. ILO 169-sopimuksesta tarkemmin kirjan jakso 4.

⁶⁸ Mietinnössä *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* (NOU 1993: 18) sivulla 142 Norjan ihmisoikeuslakia valmisteleva toimikunta totesi, että ILO:n yleissopimus nro 169 ”on sisällöltään erittäin merkityksellinen soveltamisalueellaan. Se on ainoa maailmanlaajuinen alkuperäiskansasopimus. Norjassa, missä meillä on alkuperäiskansa eli saamelaiset, on sopimusta pidettävä aivan keskeisenä.” Tästä huolimatta toimikunta päätti ehdottaa, että vain *pääsopimukset* sisällytettäisiin lakiin, ks. s. 161–162.

⁶⁹ Ks. ILO 169 -sopimuksen 1 artiklan määritelmä kirjan jaksossa 4.3.

⁷⁰ Rt. 2001, s. 769–791.

⁷¹ ”Avtale 11. mai 2005 om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget”. Pykälän 2 kohdassa 2 sanotaan mm. neuvotteluelvollisuuden koskevan ”omistus- ja käyttöoikeuksia, maihin kohdistuvia rajoittavia toimia ja aluejärjestelytoimia, elinkeinojen kehitystä ja poronhoitoa”.

⁷² Tämä perustuu siihen, että neuvotteluelvoite ”on nykyään hyvin tärkeä osa valtion alkuperäiskansaoikeudellista velvoitetta”, ks. *Den nye sameretten* (NOU 2007: 13) s. 824. Ehdotus ei ole vielä johtanut lakiesitykseen.

ILO 169 -sopimuksen 8 artiklan kohdassa 1 säädetään, että "[s]ovellettaessa kansallista lainsäädäntöä kysymyksessä oleviin kansoihin on niiden tavat tai tapaoikeus otettava asianmukaisesti huomioon." Määräys lisää osaltaan saamelaisten tapojen painoarvoa oikeuslähteenä. Tämä pätee etenkin kartoitettaessa Finnmarkin oikeuksia, sillä yleissopimus on sisällytetty Finnmarkin lakiin samalla, kun lainsäätäjät on painottanut kansainvälisen oikeuden velvoitteiden täyttämistä. Saman artiklan kohdassa 2 sanotaan edelleen, että tarvittaessa on luotava menettelytapoja tämän periaatteen soveltamisesta aiheutuvien ristiriitojen ratkaisemiseksi. Finnmarkin edellä kuvattua oikeuksien kartoitusta voidaan pitää tällaisena menettelytapana.

Artikla 14 on keskeisellä sijalla maa-oikeuskysymyksissä. Voidaan sanoa, että säännöksen tarkoituksena on saada alkuperäiskansojen perinteinen nautinta tunnustetuksi, myös oikeudellisesti. Saamelaisoikeuskomitean kansainvälisen oikeuden ryhmä on kiinnittänyt huomiota siihen, että "[j]os väestöryhmä on asunut jokseenkin vakituisesti alueella ja samalla ainoana ryhmänä käyttänyt sitä, todellisen hallinnan edellytysten voidaan normaalisti katsoa täyttyvän".⁷³ Ryhmä totesi myös artiklan 14 sääntelevän, "millaisia maahan ja muihin luonnonvaroihin liittyviä yksityisoikeudellisia oikeuksia alkuperäiskansalla on".⁷⁴

Saamelaisoikeuskomitea II yhtyy pitkälti tähän näkemykseen.⁷⁵ Se näyttää kuitenkin suhtautuvan jonkin verran kriittisesti siihen, että kansainvälistä oikeutta pohtineen ryhmän mielestä tunnustaminen koskee vain kollektiivisia oikeuksia sen osalta, mikä koskee saamelaisten oikeuksia Finnmarkissa. Komitea toteaa, että tämän tulisi "perustua *tarkempaan selvitykseen* todellisuudessa harjoitetusta käytöstä verrattuna olemassa oleviin tapoihin ja oikeuskäsityksiin...".⁷⁶

Artikla 15 rajoittaa valtion valtaa säännellä maiden ja muiden luonnonvarojen hyödyntämistä alueilla, joihin alkuperäiskansoilla on oikeus. Ihmisoikeusryhmä totesi artiklan 15 kohdan 1 antavan alkuperäiskansoille oikeuden osallistua luonnonvarojen käyttöön, hallintaan ja suojeluun,

---

⁷³ *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* (NOU 1997: 5) s. 35.

⁷⁴ *Op. cit.* s. 37 sp. 2. Saman toteaa myös Andreassen [Skoghøy] 1992, s. 85. Skoghøy oli kansainvälisen oikeuden ryhmän jäsen.

⁷⁵ *Den nye sameretten* (NOU 2007: 13) s. 227.

⁷⁶ *Ibid.* s. 229 (kursivointi saamelaisoikeuskomitean).

mikä tarkoittaa sitä, että näillä kansoilla on ”oikeus osallistua aktiivisesti luonnonvarojen hyödyntämistä koskeviin päätöksiin alueilla, joihin alkuperäiskansoilla on oikeuksia”.⁷⁷

Muut kansainvälisen oikeuden velvoitteet

Muista saamelaisoikeuden kannalta tärkeistä yleissopimuksista, joihin Norja on liittynyt, mainittakoon YK:n biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus,⁷⁸ alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja⁷⁹ ja Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä koskeva puiteyleissopimus.⁸⁰ Muita merkittäviä kansainvälisiä instrumentteja ovat YK:n alkuperäiskansoja koskeva julistus (13.9.2007)⁸¹ ja luonnos pohjoismaiseksi saamelaisopimukseksi (luovutettu 25.10.2005)⁸². Käytettävissäni oleva tila ei salli minun tarkastella näiden instrumenttien merkitystä, mutta totean kuitenkin, että alkuperäiskansajulistuksen 21 artikla vie KP-sopimuksen 27 artiklan vaatimuksen pidemmälle edellyttämällä, että valtioiden tulee ryhtyä tehokkaisiin toimiin turvatakseen alkuperäiskansojen sosiaalisten ja taloudellisten olojen kehittymisen.

Haluan myös mainita, että vuonna 1950 allekirjoitetun Euroopan ihmisoikeussopimuksen⁸³ 1. lisäpöytäkirjan 1 artikla on otettu jossain määrin huomioon Norjan tuomioistuimissa poronhoito-oikeuteen liittyvissä tapauksissa. *Stonglandia* koskevassa asiassa säännöksellä perusteltiin sitä, miksi porojen laidunnusoikeuden suoja voittaa vaatimuksen alueen rauhoittamisesta maatalouskäyttöön.⁸⁴ Tässä asiassa perustelu ei johtanut tulokseen. Sen sijaan asiassa *Utsi vastaan valtio* todettiin säännöksen perusteella, ettei Norjan valtiolla eli maatalous- ja ruokaministeriöllä ollut ollut oikeutta lakkauttaa poronhoitoyksikköä vastoin sen omistajan tahtoa.⁸⁵

---

⁷⁷ *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* (NOU 1997: 5) s. 37.

⁷⁸ UN Convention on Biological Diversity, done 5 June 1992 in Rio de Janeiro. Sopimus astui voimaan 29. joulukuuta 1993, ja Norja on ratifioinut sen.

⁷⁹ European Charter for Regional or Minority Languages, adopted 24 June 1992 (astui voimaan 1. maaliskuuta 1998). Norja on yksi 17 valtiosta jotka ovat ratifioineet peruskirjan (v. 2005).

⁸⁰ Framework Convention for the Protection of National Minorities, done 1 Feb. 1995; Norja ratifioi sopimuksen v. 1999.

⁸¹ Ks. tarkemmin kirjan jakso 3.3.3.

⁸² Ks. tarkemmin kirjan jakso 5.

⁸³ Sopimus on sisällytetty ensisijaisena, muut lait ohittavana määräyksenä Norjan ihmisoikeuslakiin (21.5.1999, nro 30, 2 ja 3 §).

⁸⁴ Rt. 2004, s. 1092.

⁸⁵ Rt. 2006, s. 1382.

12.3.5. Saamelaisoikeus

Saamelaisoikeus tarkoittaa saamelaisia tapoja ja oikeusperinteitä

Saamelaiset tavat ja oikeusperinteet eli se, mitä voimme nimittää *saamelaisoikeudeksi*, on toisinaan ristiriidassa norjalaisen oikeuden kanssa.⁸⁶ Vaikkei saamelaisoikeudessa olekaan kyse kirjoitetusta laista, on silti kyse oikeussäännöistä. Niillä on merkitystä saamelaisten itsehallinnon piirissä mutta myös kansallisessa ja kansainvälisessä lainkäytössä. Näille säännöille on ominaista, että niillä on oma oikeusperustansa ja että niitä noudatetaan, koska he, joita ne koskevat, tuntevat sääntöjen velvoittavan itseään.⁸⁷ Oikeuskehitys – mm. se, että Norja on ratifioinut ILO 169 -sopimuksen – on lisännyt saamelaisoikeuden merkitystä Norjan oikeusjärjestelmässä; näin ollen saamelaiset oikeussäännöt on otettava huomioon lainsäädännössä ja lainkäytössä.⁸⁸

Kehityksen ansiosta on yhä useampia saamelaisia oikeussääntöjä kirjattu lakiin. Kuten sanottu, saamelaisella tapaoikeudella on sijansa vuoden 2007 poronhoitolaissa. Finnmarkin lakikin rakentuu saamelaisen oikeusperinteen ympärille, todetaanhan siinä, ettei laki puutu ”niihin oikeuksiin, joita saamelaiset ja muut ovat hankkineet itselleen pitkäaikaisella tai ylimuistoisella nautinnalla” (5 §).

Saamelaisoikeuden käyttö oikeuslähteenä tuomioistuimissa on vasta alkuvaiheessa. Näin ollen on vaikea antaa kunnollista kuvaa tämän päivän saamelaisoikeudesta. *Selbu*-tuomio⁸⁹, jota käsitelin jaksossa 12.3.3, osoittaa Norjan korkeimman oikeuden ottaneen saamelaisten perinnetiedon, tavat ja oikeuskäsitykset huomioon päätöksessään saamelaisten porojenlaidunnusoikeudesta.

---

⁸⁶ Ks. *Skogvangin* teosta 2009, s. 26, jossa todetaan, että ”vaikka Norjan oikeusnormit pätevät tietenkin Norjan saamelaisiin, on olemassa myös erillinen saamelainen oikeuskäsitys ja -perinne, joka paikoin poikkeaa paljonkin Norjan oikeuskäsityksestä”.

⁸⁷ Saamelaista oikeusperinnettä käsitellään *Erik Solemin* klassisessa teoksessa *Lappiske rettsstudier* vuodelta 1933. Tuoreemmista teoksista mainittakoon etenkin *Susann Skogvangin* *Samerett* vuodelta 2001 (uusi painos 2009). Itse olen käsitellyt aiheetta artikkelissani *Ravna* 2009b.

⁸⁸ Näin toteaa myös *Carsten Smith* *Aftenpostenissa* 17. syyskuuta 2004 julkaistussa artikkelissa. Yleissopimus tuli voimaan 20. kesäkuuta 1989, ja Norja ratifioi sen vuotta myöhemmin.

⁸⁹ Rt. 2001, s. 769.

Saamelaisoikeus ja Norjan tuomioistuimet

Saamelaisoikeuden voi hyvällä syyllä sanoa törmänneen suuriin vaikeuksiin Norjan tuomioistuimissa. Esim. koirien kytkentäpakkoa koskevassa *Båndtvang*-tuomiossa⁹⁰ korkein oikeus totesi, ettei koirien irtipito metsässä kesäisin ollut sen kaltainen perinne, joka menisi riistalain edelle. Todettakoon myös, ettei Kautokeinin vesilintujen kevätppyntiperinnettä pidetty tapana, joka ansaitsisi oikeussuojan⁹¹.

Kysymystä saamelaisten tapojen merkityksestä porojen teurastamisessa on myös käsitelty korkeimmassa oikeudessa kahdesti.⁹² Kummassakaan jutussa eivät väitteet tappomenetelmän perinteisyydestä (pienoiskiväärillä ampuminen ja pisto sydämeen veitsellä) johtaneet vapauttavaan tuomioon: teoilla katsottiin rikotun eläintensuojelulakia (20.12.1974/73). Sen sijaan perinteisimmälle teurastusmenetelmälle – tainutusveitsen käytölle – annettiin vuonna 2008 oikeuden suoja eläintensuojelulain 30 §:ään liittyvällä asetuksella.⁹³

Myös lohenkalastukseen liittyvissä jutuissa on saamelaiset tavat sivuutettu. Useista Tenojoen kalastusta koskevista päätöksistä voin tässä käsitellä vain viimeistä⁹⁴. Korkein oikeus totesi asiassa, että tapa, jonka mukaan kotitalouden ulkopuolinen henkilö voi kalastaa oikeudenhaltijan luvalla, on ristiriidassa Norjan lain kanssa. Asia päättyi oikeuteen, kun eräs henkilö Tanan kunnasta kieltäytyi hyväksymästä luvattomasta kalastuksesta saamaansa rangaistusta, koska hän oli kalastanut veljensä oikeudella. Sisä-Finmarkin käräjäoikeus, jonka erityistehtävänä on olla perillä saamelaisesta oikeusperinteestä, vapautti syytetyn, koska se katsoi, ettei Tenon kalastusta koskeva laki muodostanut estettä kyseisenlaiselle kalastukselle.⁹⁵ Oikeus perusteli päätöstään mm. sillä, että valtuutuksella kalastaminen oli sopusoinnussa paikallisten tapojen ja oikeuskäsityksen kanssa. Syyttäjäviranomainen valitti tuomiosta Hålogalandin hovioikeuteen, joka hyväksyi valituksen. Hakiessaan tuomioon muutosta korkeimmasta oikeudesta tuomittu puolestaan perusteli kantaansa sillä, että alueella vallitsi tapaoikeus, jonka perusteella kalastussäännöt voi ymmärtää toisin. Ensimmäisenä kantansa ilmaissut korkeimman oikeuden tuomari totesi, ettei hän ”nähty perustetta todeta sellaisen tapaoikeuden olemassaoloa, joka poikkeaisi siitä mitä laki säättää” (15. kappale). Valitus hylättiin.

---

⁹⁰ Rt. 2001, s. 1116.

⁹¹ Ks. Rt. 1988, s. 377.

⁹² Ks. Rt. 2006, s. 957 ja Rt. 2008, s. 1789.

⁹³ Forskrift av 30. juli 2008 nr. 866 om bruk av krumkniv.

⁹⁴ Rt. 2006, s. 13.

⁹⁵ Lov 23. juni 1888 nr. 1 om Retten til Fiskeri i Tanavasdraget i Finmarkens Amt.

Kuten huomaamme, saamelaisoikeus ei ole tullut helposti hyväksytyksi tuomioistuimissa. Kenties oikeuden tutkittavaksi päätyneistä tavoista on puuttunut se ominaisuus, jota oikeussuojan saavuttaminen edellyttää. Voidaan myös pohtia, ovatko nämä perinteet riittävän voimakkaita saamelaisten parissa. *Susann Skogvangin* mukaan korkein oikeus on käyttänyt oikeuslähteitä oikein kaikissa muissa paitsi lohenkalastukseen liittyvässä jutussa.⁹⁶

Muu saamelaisoikeus

Erämaiden luonnonvarojen hyödyntämistä (norj. *høsting*) on säännelty lailla jokseenkin vähäisessä määrin saamelaisalueella, jollei oteta huomioon vasta hyväksytyä Finnmarkin lakia ja sisävesikalastusta ja riistanhoitoa koskevia yleislakeja. Yksityisoikeudellisesti hyödyntämistä on lähinnä säännelty tapaoikeus. *Erik Solemin* mukaan riekon ansapyynnistä puhutaan saamelaisia käsittelevässä vanhemmassa kirjallisuudessa, jossa sanotaan, ”että he veivät usein kiistansa näistä pyyntipaikoista oikeuteen”.⁹⁷ Uudemmassa tutkimuksessa aihetta on käsitelty mm. *Elina Helanderin* artikkelissa *Samiska rättsuppfatningar*. Helander kirjoittaa, että (Tenon) saamelaisten informanttien mukaan alueella vallitsi tämän pyyntiperinteen osalta eräänlainen sisäinen autonomia, joka oltiin nyt vaarassa menettää.⁹⁸

Oikeus rakentaa kammeja (saam. *guohti*) on myös oikeus, jota saamelaiset tavat ovat säännelleet suuressa määrin. Perinteen mukaan kaikilla oli oikeus rakentaa kammeja omille resurssialueilleen. Kammista ei saanut tehdä tarpeettoman isoa, ja se tuli lattiaa, ovea ja ikkunoita lukuun ottamatta rakentaa maatuvista materiaaleista eli koivusta ja turpeesta. Tavan mukaan kaikilla erämaan käyttäjillä oli oikeus yöpyä kammissa, joten sitä ei saanut lukita. Etuoikeus yöpymiseen oli kuitenkin omistajilla ja heidän perheellään.

Kammeihin liittyvä autonomia lakkasi, kun maarekisteriin kuulumattomia Finnmarkin maita hallinnoiva läänin maanmyyntiosaston hallitus hyväksyi vuonna 1983 ”kammipykälän”, jonka mukaan kammeja sai pystyttää vain maanmyyntitoimiston luvalla ja tietyin ehdoin.⁹⁹ Säännöksen

---

⁹⁶ *Skogvang* 2009 s. 76.

⁹⁷ *Solem* 1933 s. 87, viitteineen.

⁹⁸ *Helander* 2004 s. 16.

⁹⁹ Forskrift 27. oktober 1983 nr 2153 om salg og feste gjeldende for Finnmark jordsalgskontor, Finnmark § 17, gitt i medhold av lov 12. mars 1965 om statens umatrikulerte grunn i Finnmark. Tämä vuoden 1983 määräys korvasi aiemman, v. 1966 annetun määräyksen (vrt. forskrift 15. juli 1966 nr 3418 om salg, bortfeste og forvaltning av statens umatrikulerte grunn, Finnmark), johon ei sisältynyt kammien rakennusoikeutta säänteleviä säännöksiä.

voi katsoa puuttuvan saamelaisten tapoihin ja ylimuistoiseen nautintaan perustuvaan oikeuteen, ja se onkin johtanut moneen rakennusoikeuskiistaan. Haluttomuus nostaa kannetta asiassa, jolla on vähän taloudellista merkitystä, voi olla yhtenä syynä siihen, ettei kiistoja ole juurikaan käsitelty tuomioistuimissa. Kiistat on myös saatettu ratkaista neuvottelemalla tai, neuvottelujen kariuduttua, valittamalla päätöksestä ylempään hallintoelimeen, ja tämä on vain poikkeustapauksissa johtanut määräykseen rakennuksen purkamisesta.

Olisi myös muita saamelaisia tapoja, joita voisi periaatteessa tarkastella. Susann Skogvang mainitsee konfliktinratkaisun, sukulaisuussuhteiden merkityksen, lastenkasvatuksen ja perimysjärjestyksen.¹⁰⁰ Käytettävissä oleva tila ei kuitenkaan salli käsitellä aiheita tämän tarkemmin tässä yhteydessä.

12.4 Päätelmiä

Kuten olemme nähneet, saamelaisten tavat ja oikeusperinteet nauttivat oikeudellista suojaa vuoteen 1850, jonka jälkeen niihin kohdistui kova paine valtiovallan taholta. Kansainvälisen oikeuden kehittyessä toisen maailmansodan jälkeen myös suhtautuminen saamelaisiin ja saamelaisten oikeuksiin muuttui. Tämä oikeuskehitys on johtanut nykytilanteeseen, jossa saamelaisten oikeudet on tunnustettu ja ne ovat saaneet oikeussuojan sekä Norjassa että kansainvälisesti; samalla saamelaisoikeudesta on tullut oma oikeusalanansa.

Norja on tätä nykyä sitoutunut huolehtimaan saamelaisten kielestä, kulttuurista ja yhteiskuntaelämästä perustuslain 110 a pykälän nojalla. Säädöksen seurauksena valtio on myös tunnustanut velvoitteensa perustaa tuomioistuin, jonka erityistehtävänä on huolehtia saamen kielestä ja kulttuurista sekä saamelaisista oikeusperinteistä. ILO 169 -sopimuksen ratifiointi vuonna 1990 toi saamelaisten oikeusperinteille ja maoikeuksille oikeussuojan sekä merkitsi niiden tunnustamista Norjassa. Tätä vahvistaa vielä se, että kyseinen sopimus on liitetty osaksi Finnmark-lakia ja poronhoitolakia. Finnmarkin laki (mm. 5 §) jo sinällään tunnustaa saamelaisten oikeudet maihin ja vesiin. ILO 169 -sopimuksen ratifiointi antaa myös mahdollisuuden vahvistaa saamelaisten oikeusperinteiden asemaa Norjan oikeusjärjestyksessä.

---

¹⁰⁰ Skogvang 2009 s. 86–93.

Tuomioistuimet ovat todenneet, että poronhoito nauttii lunastusoikeudellista suojaa ja että oikeusperusteena on tällöin ylimuistoinen nautinta. Ne ovat myös todenneet, että saamelaisten poronhoitoalueella maanomistajan tulee näyttää toteen, ettei alueella vallitse poronhoito-oikeutta. Nämä säännöt on nyt kodifioitu poronhoitolakiin. Muilta osin oikeuskäytäntö osoittaa korkeimman oikeuden soveltaneen Norjan esineoikeudellisia säännöksiä varsin onnistuneesti niin, että ne voivat turvata saamelaisten maan ja vesien käyttöä.

Ihmisoikeuslain hyväksyminen vuonna 1999 nivoi kansainväliset ihmisoikeussopimukset osaksi Norjan lainsäädäntöä, tehden niistä ensisijaisia säännöksiä. Tämäkin on osaltaan – etenkin KP-sopimuksen 27 artiklan kautta – vahvistanut saamelaisten oikeudellista asemaa.

Tiivistäen voidaan todeta, että saamelaisten kulttuurin, kielen sekä elinkeinojen ja maa- ja metsätalouden suoja nojaa kolmeen oikeusperusteeseen. Ensimmäinen on Norjan kansallinen oikeus, joka koostuu osittain suurkäräjien eli lainsäätäjän hyväksymistä säädöksistä ja osittain tuomioistuinten käytännöstä. Toinen oikeusperuste ovat saamen kieltä ja kulttuuria ja saamelaisten maa- ja metsätalouden suojaavat kansainväliset oikeussäännöt. Tärkeimpiä näistä ovat YK:n sosiaalisia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus ja ILO 169 -sopimus. Myös saamelaisoikeuden ja saamelaisten oikeusperinteiden voidaan sanoa muodostavan oman itsenäisen oikeusperusteensa, vaikka niiden ja Norjan oikeusjärjestyksen suhde hakeekin vielä lopullista muotoaan.

Vahvasta oikeusperustastaan huolimatta Norjan saamelaisoikeus on yhä suurten haasteiden edessä. Yhtenä niistä on juuri saamelaisoikeuden ja muiden oikeuslähteiden suhteen selkiyttäminen. Myös saamelaisten kulttuuria ja oikeuksia turvaavien kansainvälisten sopimusten soveltaminen Norjan tuomioistuimissa, etenkin maa- ja metsätaloustieteiden tutkimyksissä, on haasteellista. Tämä tuokin meidät seuraavaan aiheeseen eli Finnmarkin lakiin. Vaikka lainsäätäjällä onkin kyseisessä laissa ilmaissut halunsa tunnustaa saamelaisten oikeudet Finnmarkin maihin ja vesiin, tavoite on kaikkea muuta kuin toteutunut käytännössä. Yhtenä ongelmana tuntuvat olevan epäselvät säännöt etenkin siltä osin, kuinka Finnmarkseiendommenin eli FeFo:n tulee hallinnoida maa- ja metsätalouden oikeuksia: tämä on toisinaan tapahtunut paikallisen väestön etujen vastaisesti. Toisena ongelmana on se, että vaikka saamelaisten oikeus Finnmarkin maihin ja vesiin on tunnustettu, asiaan liittyvät kysymykset ratkeavat vasta, kun Finnmarkin lain perusteella käynnistetyt oikeuksien määrittelyprosessit on viety loppuun. Nämä prosessit ovat jo alun pitäenkin myöhässä, edelleen vallitsee epäselvyyttä niistä säännöistä ja oikeusperiaatteista, joiden perusteella oikeudet

tulee määritellä, ja koko prosessi tulee selvästi viemään kauan aikaa. Näin ollen vie vielä vuosia, ennen kuin maa-oikeuskysymys on ratkaistu.

Kirjallisuus

Andreassen [Skoghøy], Jens Edvin: "Menneskerettigheter og urbefolkning". LoR, 1992, s. 67–94.

Den nye sameretten. Norges offentlige utredninger (NOU) 2007: 13.

Domstolene i samfunnet. NOU 1999: 19.

Eriksen, Knut E. – Niemi, Einar: Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i Nord 1860–1940. Oslo 1981.

Gauslaa, Jon: "Utviklingen av Sameretten de siste 25 årene". Areal og Eiendomsrett (toim. Ravna, Øyvind). Oslo 2008, s. 151–180.

Hansen, Lars Ivar – Olsen, Bjørnar: Samenes historie fram til 1750. Oslo 2004.

Helander, Elina: Samiska rättsuppfattningar. Juridica lapponica 30. Rovaniemi 2004.

Indst. Vedkommende Lappevæsenet 1904.

Innstilling fra Komitéen til å utrede samespørsmål (Samekomiteen), avgitt 3. august 1959.

Innstilling fra Utenriks- og konstitusjonskomitéen angående ny § 110 a i Grunnloven om samiske rettigheter. Innst. S. nr 147, 1997–98.

Innstilling om lov og forskrifter om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, 1962.

Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven). Inst. O. nr. 80, 2004–2005.

Oskal, Nils: Det moralske grunnlaget for diskvalifisering av urfolkseiendomsrett til land og politisk suverenitet. Norsk filosofisk tidsskrift, vk. 35, 2000, s. 167–182.

Korpjaakko-Labban, Kaisa: Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland (suom. "Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa"), Helsingfors 1994.

Liljenstrand, Axel: Finlands jordnaturer och äldre skattväsende, jemte ett blad ur dess kulturhistoria. Helsingfors 1879.

Locke, John: Two Treatises of Government, London 1690.

Naturgrunnlaget for samisk kultur. NOU 1997: 4.

Om samenes rettstilling (saamelaisoikeuskomitean mietintö). NOU 1984:18.

Pedersen,Steinar: "Statens eiendomsrett til grunnen i Finnmark – en del av den interne 'kolonihistorie'".
Samer og nordmenn (toim. Eidheimin, Harald). Oslo 1999.

Ravna, Øyvind:

- Hva må til for at finnmarksloven skal lede til at samene får anerkjent sine landrettigheter?
Retfærd, vk. 31, nro 2/121, 2008, s. 26–57.
- Hensynet til samisk språk og kultur ved organiseringen av domstolene, KART OG PLAN, Vol. 69, pp. 205–215, 2009.
- "Sámi legal culture – and its place in Norwegian law". Rendezvous of European Legal Cultures (toim. Sunden, Jørn Øyrehagen), Bergen 2009b.

Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark . NOU 1993: 34.

Sandvik, Gudmund: Retten til jorda i Finnmark. Opposisjon ved Sverre Tønnesens doktordisputas 12. oktober 1973. Hefte for kritisk juss, nro 3/4, 1989.

Skogvang, Susann: Samerett. Oslo 2009.

Smith, Carsten: "Samiske sedvaner har plass i landets rett". Aftenposten 17. 9.2004.

Solem, Erik: *Lappiske rettsstudier*, 1933.

Stang, Fredrik: Indledning til formuesretten. Kristiania 1911.

Tønnesen, Sverre: Retten til jorden i Finnmark, väitöskirja 1972.

Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett. NOU 1997: 5.